

Ambrosius suomalaisessa nimistössä

Kuolematonta ja jumalallista merkitsevä kreikan *Ambrosius*-nimi (lyhentymä *Ambros*) yleistyi roomalaiskatolisen kirkon piirissä etenkin sen jälkeen, kun sen huomattavin kantaja *Milanon arkkipiispa Ambrosius* (k. 397), ensimmäinen länsimaisen kirkon neljästä suuresta opettajasta (*doctores ecclesiae*), oli julistettu pyhimykseksi ja hänen nimensä oli otettu pyhimyskalenteriin.¹

Milanon arkkipiispa on mainittu esim. Vadstenan luostarin vanhimmissa asiakirjoissa roomalaiskatolisen kirkon oppi-isänä (*the fraemstekaennefaedhrena*)², mutta mitään mainittavampia jälkiä — verrattuna kirkon eräisiin muihin pyhimyksiin — Ambrosiuksen kultista ei ole havaittavissa Skandinavian maissa. Tosin alttareita, joita oli vihitty *in honorem sanctorum confessorum*, oli omistettu myös Ambrosiukselle, esim. v. 1414 Upsalan tuomiokirkossa.³ Ambrosius ei kuulunut myöskään Suomen kirkon suojeluspyhiin⁴, mutta keskiajan kirkollisessa taiteessamme Pyhä Ambrosius on kuvattu piispan sauvoineen ja kirjoineen, tavallisesti kuitenkin muiden kirkkoisien joukossa. Esim. Vehmaan kirkon keskiaikaisen alttarikaapin ovimaalauksissa hän on Hieronymuksen rinnalla arkkipiispan puvussa viittoineen, hiippoineen, sauvoineen ja (mahdollisesti) mehiläiskekoineen, olihan hän mehiläistenhoitajien, mehiläisten ja kotieläinten suojelija.⁵ Finnströmin kirkon itäisen kuorin seinälle on maalattu hänen kokovartalokuvansa, ja Uudenkirkon, Taivassalon, Sauvon, Perniön, Paraisten, Siuntion, Espoon ja Rauman kirkkojen holvimaalauksissa on hänen rintakuvansa käsissä kirjansa ja piispansauvansa, päässään hiippa ja yllään viitta.⁶

I

Saksan nimistössä *Ambrosius* ja sen lyhentymät *Ambros*, *Ambrosi*, *Ambroz*, *Ambrosch*, *Ambras* ovat tosin olleet käytössä⁷, mutta esim. 1100—1400-luvulla Pohjois-Saksan hansalaisalueilla, joista kyseisinä aikoina on ollut voimakasta nimekspansiota Pohjoismaihin ja Baltiaan, *Ambrosius*-nimeä ja sen variantteja on esiintynyt varsin vähän.⁸ Baltiasta Riiasta on ensimmäinen *Ambrosius* tietääkseni mainittu v. 1286 ja

¹ Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens I 360. — OTTO WIMMER Handbuch der Namen und Heiligen 110.

² ANDERS GRAPE Studier över de i fornsvenskan inlånade personnamnen I 50.

³ J. PERINGSKÖLD Monumenta Ullerakerensia 36.

⁴ V. WALLIN (= Voionmaa) Kirkkojemme suojeluspyhät. Suomen Museo 1896 s. 54—76.

⁵ K. K. MEINANDER Medeltida altarskåp och träsniderier i Finlands kyrkor. SMYA XXIV 320.

⁶ OLGA ALICE NYGREN Helgonen i Finlands medeltidskonst. SMYA XLVI 142—143.

⁷ MAX GOTTSCHALD Deutsche Namenkunde 166.

⁸ Vrt. Hansisches Urkundenbuch I—XI, Hamburgisches Urkundenbuch I—III, Urkundenbuch der Stadt Lübeck I—XI, nimiluettelot.

Virosta v. 1290 *Johannes, filius Ambrosii de Hapisala*.⁹ Myöhemmin on Virossa ollut käytössä — WIEDEMANNIN mukaan — lyhentymä *Ambrus*, gen. *Ambruse* l. *Ambrukse* ja J. MÄGISTE mainitsee muodon *Ambros* l. *Ambrus*¹⁰, mitkä ovat kiteytyneet myös paikannimistöön, esim. *Ambrosens* Viron ruotsalaisalueella.¹¹ Ruotsissa ovat vanhimmat asiakirjamerkinnot arkkipiispa Ambrosiuksen nimestä *in die sancti Ambrosii episcopi et confessoris* v. 1297 ja *6:ta feria ante festum beati Ambrosij episcopi* v. 1310.¹² Jo vanhaan Ambrosiuksen päiväksi oli tullut piispa Ambrosiuksen kuolinpäivä 4.4. (v. 397), ja näin nimenomaan sanotaan Vadstenan luostarin vanhoissa asiakirjoissa (*hans dagher komber fiaerde dagh aprili manadh*)¹³ ja on määrätty myös Ruotsin vanhimmassa kalenterissa v. 1344 (*4.4 S:ti Ambrosij episcopi et confessoris*).¹⁴ — Skandinavian vanhassa keskiaikaisessa nimistössä on Ambrosiuksesta kuitenkin vain muutamia esimerkkejä ja niitäkin vasta 1300-luvulta lähtien.

Tanskan henkilönnimistössä on ensimmäinen maininta *Ambrosio* (dat.) vuodelta 1423 ja norjalaisissa lähteissä vasta v. 1491.¹⁵ Myös Ruotsin keskiaikaisessa nimistössä on vähän esimerkkejä Ambrosiuksesta, ja onkin arveltu nimen kulkeutuneen maahan sinne muuttaneiden saksalaisten mukana.¹⁶ Tukholmasta on mainittu v. 1323 porvari *Ambrosius, son t. Johannes de werdhen*¹⁷, v. 1359 *Hannus Ambrosiusson, civis Stockholmensis*¹⁸, Visbystä ajoitukseltaan epävarma Ambrosius, joka on todennäköisesti sama kuin Visbyn saksalaisniminen pormestari *Ambrosius kreienschat* 1441—83¹⁹, Taalainmaasta v. 1402 *Ambrosius Hendrikson*²⁰ ja v. 1501—02 Tukholmasta *Ambrosius* l. *Ambrosius mwramestare*.²¹ Kun nimiesimerkkejä Ruotsista on enemmän ja vanhemmalta ajalta kuin Tanskasta, tuntuu Ambrosius-nimien kulkeutuminen Saksasta päin varsin todennäköiseltä, koskapa ei voida edes vedota mihinkään Ambrosiuksen kulttiin Ruotsissa, kuten edellä on jo sanottu.

⁹ Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch I 3 s. 196. — PAUL JOHANSEN Nordische Mission, Revels Gründung und die Schwedensiedlung in Estland 268. — Nimen levinneisyydestä Baltiassa keskiajalla ks. myös LISELOTTE FEYRABEND Die Rigaer und Revaler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung der Herkunft der Bürger 4, 8.

¹⁰ Eestipäraseid isikunimesid.

¹¹ PER WIESELGREN Orttnamn och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder 44.

¹² AD. NEOVIUS Chronographia scandinaviae. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimintuksia IV s. 7.

¹³ GRAPE mt. I 50.

¹⁴ NEOVIUS mt. s. IV.

¹⁵ GUNNAR KNUDSEN og MARIUS KRISTENSEN Danmarks gamle personnavne I 35. — RIKARD HORNBY Fornavne i Danmark i middelalderen, Nordisk kultur VII 215. — Lisäesimerkkejä ks. Scriptores rerum Danicarum, nimiluettelo, sekä Diplomatarium Christierni I. Samling af Aktstykker, Diplomer og Breve, henhørende til K. Christiern I:s Historie I. — E. H. LIND Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden 22.

¹⁶ GRAPE mt. I 50.

¹⁷ Svenskt diplomatarium III 591—593.

¹⁸ Vrt. NORDBERG S. Clara minne 53.

¹⁹ Scriptores rerum Danicarum VI 570. — G. LINDSTRÖM Anteckningar om Gottlands medeltid I 35, II 437 ym.

²⁰ Svenskt diplomatarium, uusi sarja I 153.

²¹ Stockholms stads skattebok 14, 56.

II

Suomea koskeissa lähteissä piispa Ambrosiuksen nimen ensimmäiset merkinnät ovat *in crastino sancti Ambrosii* 5. 4. 1313 ja *feria sexta proxima post Ambrosii* 8. 4. 1345.²² Turun hiippakunnan ensimmäisessä kalenterissa 1488 (*Calendarium Ecclesiae Aboensis*) on huhtikuun 4:nnen päivän kohdalla *Ambrosij epi.*²³, mikä toistuu mm. Hollolan, Kokemäen, Ilmolan, Uskelan, Vesilahden ja Kangasalan pitäjien kalentereissa vuoden 1500:n paikkeilla²⁴, ja Mikael Agricolan kalendaariossa v. 1544 on *Ambrosius pijspa*. Sen jälkeen nimi säilyikin Suomen almanakoissa hyvin sitkeästi, aina 1900-luvun alkupuolelle (vuoteen 1928).²⁵

Suomen ensimmäiset Ambrosius-nimet ovat 1400-luvun toiselta puoliskolta: *prefatus dominus thesaurarius dicto Ambrosio* 1460, *Ambrosius i Furila*, *Ambrosius Karulainen* 1469 Taivassalosta, *Ambrosius Calialan* (= Kallialainen) 1477 Tyrväätä l. Kallialasta, *Ambrosius Kocki* 1482 Hollolan käräjiltä ja *Ambrosius Pynnakoski* 1487 Huittisista²⁶, mikä näyttäisi viittaavan juuri kalenterien vaikutukseen nimenannossa. Seuraavalta sataluvulta on nimimerkintöjä enemmän, mutta mitään suosikinimeä ei Ambrosiuksesta silti tullut. Esim. Uudenmaan ruotsalaisalueilla se A. O. FREUDENTHALIN mukaan oli harvinainen: mainitsehan hän sieltä vain yhden esimerkin (*Jöns Ambrosiusson i Pickalla* 1541 Siuntiesta)²⁷, joskin esimerkkejä on enemmänkin, esim. *Ambrosius i Kattaby* 1538, *Ambrosius j Wiuasteby* 1544, *Ambrosius* 1557 Sundista, *Ambrossius Hansson* 1597 Föglöstä²⁸, siis kaikki Ahvenanmaalta. ARMAS LUUKON mukaan Ambrosius oli myös Pohjois-Pohjanmaalla vähimmin suosittuja nimiä ja samaa on sanottava Etelä-Pohjanmaasta, jossa esim. Kyrön suurpitäjässä v. 1546 oli vain kolme Ambrosius-nimistä isäntää, kun esim. Laureja (Laurentius) oli samana vuonna 64.²⁹

Vaikkapa Ambrosius moniin muihin pyhimystennimiin verrattuna olikin harvinainen, sitä esiintyi silti eri puolilla maatamme. Niinpä Kalvolasta on mainittu v. 1506 *Ambrosius kamper*, Tyrväätä 1524 *ambrosius Soukoy*, Taivassalosta 1524 *Oleff Ambrosiisson j Karhwlax*³⁰, *Ambrosius Sorkylä* 1530, *Ambrosius Sarkola* 1540 ja *Ambrosius Sammalisto* 1559, kaikki Kangasalta³¹, *Sigfrid Ambrosiuss* 1600 Pälkäneeltä, *Ambrosius Stafanss* 1600 Jokioisista³², jotka siis edustavat läntistä nimistöä, sekä Itä-Suomesta *Amb-*

²² R. HAUSEN *Finlands medeltidsurkunder* (FMU) I 105, 191.

²³ R. HAUSEN *Bidrag till Finlands historia I* (kalenteri). — AARNO MALIN (= Maliniemi) *Der Heiligenkalender Finnlands* 158, 159.

²⁴ MALIN mt. 158, 159.

²⁵ Vrt. EINO NIVANKA *Suomalaisen almanakan nimipäivät ja kiinteät juhlapäivät vv. 1705—1955*. Suomen almanakan juhlaakirja 190.

²⁶ FMU IV 162, 319, 321, 466, V 157. — HAUSEN mt. I 77.

²⁷ Om nyländska mans- och kvinnonamn. SMYA II 5.

²⁸ HAUSEN *Bidrag* II 23, 32. — *Äländska handlingar 1530—1634* s. 31, 314.

²⁹ Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku 289, 330. — *Etelä-Pohjanmaan keskiaika* 206, 207.

³⁰ HAUSEN *Bidrag* I 145, 161, 415. — FMU VIII 134.

³¹ FMU VIII 302. — *Kangasalan historia* II 278, 279.

³² VA 4347:9, 36.

rosius kelffuin 1543 Lappeelta ja *Ambrosius hönö* 1543 Taipalsaaresta³³, vieläpä pirkkalaisten erämaasta savolainen uudisasukas *Ambrosius Makkonen*, joka oli Pohjaslahden Kangasjärven talon isäntänä v. 1602—1624.³⁴ Joillakin alueilla Ambrosiuksesta tuli jopa suosikinimi, kuten esim. Jämsässä, josta v. 1600 on mainittu neljä Ambrosiusnimistä isäntää, nim. *Ambrosius Jönns* (Kaukkialasta), *Ambrosius Thomass*, *Ambrosius Larss* ja *Ambrosius Anderss*.³⁵

Tavallista runsaammin Ambrosius-nimi esiintyi myös kaupunkiemme porvarisluetteloissa 1500- ja 1600-luvulla, esim. Turusta *Ambrosius muremestere* ja *Ambrosius guldsmed*³⁶, Viipurista 1500-luvun alkupuolelta saksalainen pormestari *Ambrosius Gentz*, lisäksi *Ambrosius ienson* 1543 sekä saksalaisen linnanherran Hoiijan kreivin henkivartiostoon kuulunut *Ambrosius drabant* 1527, *draffiwante Ambrosius* 1530³⁷ ja Käkisalmen linnasta *Ambrosiuss Henderss* l. *Ambrus henders* 1581 sekä *Ambrosij Simon* 1587³⁸: viimeksi mainitussa esimerkissä Ambrosius on todennäköisesti sukunimen funktiossa. Varmoja sukunimi-esimerkkejä ovat *per ambrusius* 1573 Ruovedeltä ja Käkisalmeista *Erik Ambrosius*, kauppias v. 1698³⁹, minkä lisäksi O. A. KALLIO luettelossaan mainitsee Itä- ja Keski-Savossa tunnetun sukunimen *Ambrusin* (vrt. *Brusin*).⁴⁰ Sen sijaan paikannimistöön täysnimi Ambrosius ei tiettävästi ole kiteytynyt.⁴¹ — Nimen runsaahkot esiintymät kaupunkiemme käsityöläisten, kauppiaiden, sotilaiden ym. piirissä viitannevat ainakin osaksi saksalaiseen vaikutukseen.

III

Ruotsissa eräässä gestriklandilaisessa riimukirjoituksessa v. 1030 on nimi (*b*)*rusi*⁴², jonka ILMARI LAHTI tutkielmassaan Kristillisen nimistömmä alkuvaiheita on yhdistänyt Ambrosiukseen.⁴³ Päätelmä on tuskin hyväksyttävissä, sillä Skandinaviassa kyseinen nimi on ensinnäkin varsin harvinainen ja toiseksi se on tullut käyttöön vasta 1300-luvulla, kuten KNUDSEN, KRISTENSEN, LIND ja GRAPE ovat osoittaneet. Riimukirjoituksessa on kysymyksessä ilmeisesti pitkävokaalinen muinaisnorjan

³³ VA 5000:48, 64v.

³⁴ Ruoveden historia I. Liiteosa. Isäntäluettelot 86.

³⁵ VA 4347:7, 8.

³⁶ Gustaf den Förstes registratur XXVI 78. — CARL VON BONSDORFF Åbo stads historia I 604.

³⁷ HAUSEN Bidrag III 66. — VA 4996:1. — Gustaf den Förstes registratur XXIX 204. — A. I. ARWIDSSON Handlingar till upplysning af Finlands häfder IX 357. — GABRIEL LAGUS Ur Wiborgs historia II 23. — VA 5000:103. — FMU VIII 251. — Gustaf den Förstes registratur VII 107, 118.

³⁸ VA 5497:1, 47; 5498: 119v; 5594: 38v.

³⁹ VA 2263:68. — Historiallinen Arkisto XXII:1,4 s. 25.

⁴⁰ Savolaisia sukujä ja sukunimiä 6.

⁴¹ Ryhmään kuuluvaksi oletettu pn. ja sn. *Amberla* on yhdistettävä todennäköisesti muinaisruots. *Ambjörn*-nimeen, josta on esimerkkejä keskiajan läntisessä nimistössä, esim. *Anbiörn af Saw* 1353, *Olaff Ambjörnsson* 1415 Raisiosta, *Ambiörn i Vemo* 1462 Vehmaalta, ym. (FMU I 261, Mustakirja 265, 473).

⁴² FMU I 8.

⁴³ Virittäjä 1950 s. 313.

Brúsi, -a, muinaisruotsin *Brúsi*, myöhäisruots. *Bruse* 'bock'⁴⁴, joka mahdollisesti sisältyy Kemiöstä v. 1351 mainittuun kylännimeen *jn Brosaby* ja Helsingin pitäjän talonnimeen *Brusas*.⁴⁵

Ns. t ä y s n i m i e n rinnalle on eri maiden kristillisessä nimistössä Ambrosiuksesta kehittynyt ensi tavun painottomuudesta johtuneita kansanomaisia hypokorismeja, a f e r e e t t i s i a l y h e n t y m i ä, joissa latinan *us ~ ius* -johdin on säilyneenä jäljelle jääneessä painollisessa loppuosassa, kuten esim. suomalaisessa nimistössä kirkon muidenkin suurten opettajien nimistä (*Augustinus* > *Tünus*, *Gregorius* > *Korjus*, *Hieronymys* > *Ronimus*, vieläpä *Orimus*). Saksan kristillisperäisessä nimistössä ovat yleisiä afereesit *Brose*, *Bruse*, *Bros*⁴⁶, *Bros*, *Brooss*, *Pross*, *Pros*, *Prosi*, *Bruse*, *Brusius*, *Bruss* ym.⁴⁷, Tanskan ja Norjan nimilähdekirjoissa niistä ei ole esimerkkejä ja Ruotsista tunnen vain *Brosius* -muodon, esim. *brosius jønson vppa damhitten* v. 1496 Taalainmaalta.⁴⁸ Baltian nimistöstä LISELOTTE FEYERABEND mainitsee mm. *Johan Brosen* 1497 Riiasta ja *Johann Brusen* 1407 Tallinnasta⁴⁹ ja myöhemmin — WIEDEMANNIN mukaan — Ambrosiuksen afereettinen muodostuma *Proos* (gen. *Proosu*) on ollut käytössä Virossa.⁵⁰

Suomessa Ambrosius-nimen ensimmäiset afereettiset lyhennykset ovat 1500-luvun vaihteesta, jolloin pyhimyksen nimen käyttö oli alkanut ilmeisesti tulla yleisemmäksi. Vanhimmat esimerkit ovat aineistossani *Brussi Ollsson* 1490, *larisse brosiusson sillantaka* ja *brosius gudmwnnesson* 1507 Hämeestä.⁵¹ 1500-luvun asiakirjoissa nimi on tullut yleisemmäksi ja 1600-luvulla *Brusi*-muodon JONAS RAUMANNUS on ottanut *Manuale Finnonicum*'iinsa (1646) ja JUHANA GEZELIUS v. 1668 kustantamansa virsikirjan (Suomenkielinen Wirsi- ja Ewangeliumi kiria) kalendaarioon.⁵² Myöhemmissä kalendaarioissa ja almanakoissa sitä ei enää ole.

Brusius -muoto variantteineen (*Brusi*, *Prusi*, *Rusi*, *Brosi*, *Prosi*, ?*Rosi*) näyttää esiintyneen kyseisillä sataluvuilla etenkin satakuntalais-hämäläisillä alueilla: Kangasalta Lauri Brusiuksenpoika 1557, edellä mainitun Ambrosius Sarkolan poika Riun kylästä, Brusius Kristofferinpoika 1585 Tursolasta, Brusius Tuomaanpoika 1585 Vahderpäästä, Brusius Erkinpoika 1630 ja Jaakko Brusiuksenpoika 1637 Tiihalasta sekä Brusius Klemetinpoika 1653 Tarkeelasta⁵³, Eräjärveltä Brusius Laurinpoika 1543 Leväslahdelta, Brusius 1558 Koppalasta⁵⁴, Sahalahdelta Brusius Martinpoika 1577 Tursolasta, Brusius Juhonpoika 1579 (vrt. *Ambrosius Jönss* 1600) Paatialasta⁵⁵, Ori-

⁴⁴ LIND mt. 173. — ASSAR JANZÉN De fornvästnordiska personnamnen. Nordisk kultur VII 44, 45. — Xenia Lideniana 108—.

⁴⁵ Mustakirja 88. — FREUDENTHAL mt. 12.

⁴⁶ EDMUND NIED Heiligenverehrung und Namengebung 59.

⁴⁷ GOTTSCHALD mt. 166, 209, 212.

⁴⁸ Diplomatarium Dalecarlicum III 238. — GRAPE mt. I 51.

⁴⁹ Die Rigaer und Revaler Familiennamen im 14. und 15. Jahrhundert 8.

⁵⁰ JULIUS MÄGISTE mt. 43.

⁵¹ HAUSEN Bidrag I 40, 184.

⁵² NEOVIUS mt. 17.

⁵³ Kangasalan historia II 278, 293, 296, 287, 285.

⁵⁴ Eräjärven historia II 71, 69.

⁵⁵ Sahalahden historia II 153, 140.

vedeltä Brusius 1663 Parpolasta, Brusius 1565 Kopsamasta⁵⁶, Mouhijärveltä *Brusius Selild* 1555⁵⁷, Messukylästä *Brus Otava* 1561⁵⁸, Hämeenlinnasta *Brusius Gresson* 1552 Kirstulasta⁵⁹, Jämsästä *Brusius Larsson* 1595⁶⁰ ja esimerkkejä on myös Akaan ja Sääksmäen nimistöstä (vrt. *Brusius Markuss* 1600).⁶¹ Muualta Suomesta ryhmään kuuluvat esim. Pekka Prusinpoika, Haapamäen Loilan isäntä v. 1564—85⁶², Ilmajoen Kurikasta Brusius Tuomaanpoika 1601⁶³, Lappeelta *Ambrosius* I. *Brusius kattilus* 1546⁶⁴, Räisälästä *Brusius kuroinē* 1592⁶⁵, Johanneksen Koskijärveltä Brusi Matinpöika 1660⁶⁶, ja kaupunkien porvariluetteloista voimme niitä poimia enemmältikin (esim. Turusta *Brusius Sutar* ja *Brusius thomasson* 1624⁶⁷, Käkisalmen linnasta *Ambrussi* ~ *Ambrus* ~ *Ambross* ~ *Brus* ~ *Brusius* 1581⁶⁸, Oulusta 1600-luvun alusta Prusi Sihverinpoika⁶⁹).

IV

Ambrosius -nimen afereettiset lyhentymät ovat siirtyneet myös suku- ja talon(kylän)nimen funktioihin. Virosta (Koskil) on mainittu tn. *Proosa* I. *Proosa Allikku*, jonka omistajina olivat mm. *Brosi Laur* 1609, *Prosa Hans* 1651, *Prooso* 1693 < *Ambrosius*.⁷⁰ Suomessa tietääkseni ensimmäinen sukunimiesiintymä on Ylistarosta v. 1466 (Hindrik) *Brusi*⁷¹, ja Hämeenkyrön vanhassa nimistössä on siitä seuraava ryhmä: *prusi* 1541, 1542, *prusij* 1552, *rusi* 1557, *russ* 1558, Erich *Rusi* 1558, Eric *russii* 1568.⁷² Kaupungeista ainakin Viipurissa ja Oulussa oli 1600-luvun alkupuolella *Brusi* sukunimenä⁷³, ja sekundäärinen talonnimistä kehittynyt sn. (Johan) *Brusilainen* 1749, (Elias) *Rusilainen* 1824 on merkitty muistiin Johanneksesta sekä (Anders) *Brusilain* 1780 Viipurista.⁷⁴ Nykyiseen elävään sukunimistöömme kuuluvat sn. *Rusi* ja *Rusinen*.

Talonnimistössämme on *Prusi* (< hn. Prusi) varsin yleinen (Maaria, Ikaalinen, Tyrvää, Suodenniemi, Alastaro, Karijoki, Pattijoki, Nurmo, Hartola ym.). Tyrvään Vatajan *Prusin* talon omistajana on mainittu nimenomaan *Ambrosius* 1524, 1558⁷⁵

⁵⁶ Oriveden historia II 151, 138.

⁵⁷ Hist. Ark. XXXV:3 s. 7.

⁵⁸ VA 2132:18.

⁵⁹ VA 3754:35.

⁶⁰ VA 4324:8.

⁶¹ SEPPO SUVANTO Akaan historia I 451. — EINO JUTIKKALA Sääksmäen pitäjän historia 274. — VA 4347:16.

⁶² Ruoveden historia I. Liiteosa. Isäntäluettelot 115.

⁶³ Koskimiehen kok. (NA).

⁶⁴ VA 5009:69.

⁶⁵ VA 5667:21.

⁶⁶ Johanneksen historia 95.

⁶⁷ Bidrag till Åbo stads historia II 66 ym.

⁶⁸ VA 5498:117v, 118, 119, 114v, 142 ym.

⁶⁹ A. H. VIRKKUNEN Oulun kaupungin historia I 519 ym.

⁷⁰ PAUL JOHANSEN Die Estlandliste der Liber Census Daniae 450.

⁷¹ FMU IV 269.

⁷² VA 1921:45, 1922:49, 1952:23v, 2031:6, 2059:11v, 2054:34, 2211:30.

⁷³ Laguksen kok. (Mikkelin maakunta-arkisto). — VIRKKUNEN mt. I 155.

⁷⁴ Laguksen kok.

⁷⁵ HAUSEN Bidrag I 415. — HEIKKI OJANSUU Kallialan keskiaikaiset kirkontilit (vv. 1469—1524). Satakunta III. — HELVI VITIKKALA Tyrvään asumusten nimet 245, 246. Käsikirja (NA).

ja Maarian Röntämäen *Prusissa* asui v. 1707 *Brusius bonde*.⁷⁶ Karijoen *Prosi* (l. *Brosi*, *Brusius* 1748) on perimätiedon mukaan saanut nimensä 1600-luvun alkupuolella Lyypekestä siirtyneestä Ambrosiuksesta.⁷⁷ Nimi on kiteytynyt myös luontonimistöön: *Prosinmäki* Kurikassa, *Prusinmäki* Maariassa ja Nurmossa, *Prusimäki* Ilmajoella, *Prusinkari*, murt. (*p*)*rusin̄kari* Simon saaristossa⁷⁸ ja etenkin itämurteiden alueella *Rusi*, talo Pieksämäellä, *Rusi*, korpi Luopioisissa, *Rusinlahti*, -*niemi* Heinolan pitäjässä, ym.

Länsialueilla on talonnimistöä kaksikonsonanttinen *Prusila* (vanhastaan *Brusila*⁷⁹) -muoto, esim. *Brusila*, talo Aurassa, Alastarossa, *Prusila* l. *Brusila*, murteen *prusla*, talo Paimiossa⁸⁰, *Prusila*, talo Eurassa, Marttilassa, Oripäässä, Yläneellä, Vehmaalla, Maariassa, ym. Janakkalan Kerkkolan tn. *Brusila* (murt. *rusila*) on saanut nimensä 1600-luvun alkupuolella isännästään *Brusius* Erkinpojasta⁸², Padasjoen Jokioisista on mainittu tn. *Brusila* (jo 1539) ja Seppälästä v. 1563 *Brusi* Martinpoika⁸³, ja varsin valaiseva on Iin pitäjän Pohjois-Iin kylän *Prusilan* l. Akolan talon syntyhistoria: *Jören Brusila* 1679, *Plusila Ödes Hemman* 1648, *Blusilan Jöns* 1633, *Blosius Olsson* 1585, *Brusius Olsson* 1563 ja *Ambrosius Olsson* 1572, joista kolme viikoksi mainittua merkintää tarkoittavat samaa isäntää ja mahdollisesti talon perustajaa.⁸⁴ Lisäksi esiintyy talon(kylän)nimityksessämme kielellisesti aidompi *Rusila*-muoto, esim. kn. *Rusila* Urjalassa (vrt. tn. *Brusila* 1600 Saarioisissa)⁸⁵, tn. *Rusila* Padasjoen Nyystelässä (1539),⁸⁶ Hollolassa, Asikkalassa, Nastolassa, Iitissä, Hartolassa, Joutsassa, Leivonmäellä, Rantasalmella, Hankasalmella, Säräisniemessä, Limingassa, ym. Näistä esim. Iitin Muikkulan *Rusila*, joka ennen isoavihaa jakautui Isoksi- ja Vähäksi-Rusilaksi, oli saanut nimensä *Brusius* Pekanpojasta 1573—⁸⁷, ja Kuhmalahden Vähänpennon *Rusila* (alk. *Brusila*) isännästään *Brusiuksesta* 1540—52.⁸⁹ Jämsän Kaukkialan kylän *Rusulan* talon isäntänä oli 1600-luvun vaihteessa *Rusu* Juhonpoika (= *Ambrosius Jönsson* 1600, 1602).⁹⁰

76 JENNY MARIA MONTIN-TALLGREN ja A. M. TALLGREN Maarian pitäjän paikannimistö 47.

77 RALF SAXÉN Språkliga bidrag till den svenska bosättningsens historia i Finland I 218.

78 TUOVI KITTELÄ Simon rannikon ja merialueen paikannimistö 187. Käsikirj. (NA).

79 RALF SAXÉNIN etymologia *Brusila* l. *Prusila* < muinaisruots. *Bruse*, *Brüsi* on tuskin oikea (vrt. Huomioita suomalaisen persoonallisen nimityksen alalta. Vir. 1900 s. 103 ja Språkliga bidrag I 40).

80 SAXÉN mt. I 40.

81 Maariasta on mainittu v. 1634 *Malin Ambrosiuksentytär* (Hist. Ark. XLIV 46).

82 VEIKKO KERKKONEN Janakkalan historia 93.

83 UONO PULKKILA Padasjoen historia 144, 138.

84 Iin kirkk.ark. III 3 s. 1. — MHA karttakirja F I s. 83. — VA 4969:62, 4773:6, 4656:265, 4733:115.

85 VA 4347:19.

86 PULKKILA mt. 139.

87 AIMO HALILA Iitin historia 138, 139.

88 Oriveden historia II 156.

89 Kuhmalahden historia II 107.

90 Suur-Jämsän historia I 184. — VA 4347:7, 4361:34.

V

Eräissä länsimurteissa, etenkin Pohjanlahden ruotsalaisten murteiden lähistössä, on tapahtunut muutosta $r > l$ (*Brosius* > *Blosius*, *Brusius* > *Blusius*) ehkä osaksi kyseisten ruotsalaismurteiden vaikutuksesta, osaksi r :n ja l :n akustisesta läheisyydestä.⁹¹ Niinpä Ilmajoelta on merkitty v. 1571 *Jacob Blusiusson*, *Blusius Jesperson* ja *Blusius Thomasson*⁹², Simo Blusiuksenpoika ja Blusius Jaakonpoika⁹³ ja Kurikasta 1601 Yrjänä Blusiuksenpoika.⁹⁴ Iin Prusilassa asuivat, kuten mainittu, *Blosius Olsson* 1585 ja *Blusilan Jöns* 1633⁹⁵, joten talon nimenäkin on 1600-luvulla ollut *Blusila* l. *Blosila*, joskin seuraavalla sataluvulla primäärinen Brusila pääsi voitolle. Kurikan Tuiskulan *Plosilan* l. *Blosilan* omistajana oli *Ambrosius* l. *Blusius* Tuomaanpoika 1570⁹⁶, Vöyrin Lotlaxin, vanhan ruotsalaisalueen, tn. (sn.) *Blusi* on merkitty 1810 *Blusi*, *Blussi* 1725, Uno *Brussi* 1710, joiden lähtökohtana on Ambrosius-nimi, esim. *Blosius* Larson 1557 l. *Ambrosius* Larson 1550⁹⁷, ja Vähänkyrön tn. *Plussu* on syntynyt samalla tavoin (vrt. *Bruss* Grussi 1546).⁹⁸ MARTTI WESTERHOLM on arvellut, että tn. *Losi* Mikkelin pitäjästä on primääriasultaan ollut *Plosi*, mitä hän ei kuitenkaan ole osoittanut asiakirjalähteiden avulla.⁹⁹ — Nimimuoto on myös paikannimien määreenä, esim. *Plusinsaari* Kälviällä, *Blusiboden* Maksamaassa, pari esimerkkiä mainitakseni.

VI

Nimiryhmällä *Lusi*, *Lussi* (mahdollisesti deminutiivi *Lusikka*) sekä *Rosi*, *Rossi* näyttää olevan erilaisia etymologisia juuria, joten tässä yhteydessä esitän vain joitakin viitteitä ja oletuksia kyseisten nimien alkuperästä.

On ilmeistä, että ainakin osa *Lusi* ja *Lussi* -nimistä on yhdistettävä naispyhimyksen *Lucian* nimeen, joka sisältyy Turun hiippakunnan ensimmäiseen kalenteriin v. 1488 (*Lucie virginis* 13. 12) ja jota tavataan varhain käytössä hämäläisalueilla (esim. *hustru lucia* 1410 Lammilla).¹⁰⁰ KARSTENIN käsityksen mukaan esim. tn. *Lussi* Kokkolassa ja tn. *Lussila* Jepualla ovat syntyneet tätä tietä.¹⁰¹ r :n ja l :n vaihtelu Kangasalan Hyppärilän Lusikkalan nimessä (*Rusikka* ~ *Lusikka* 1540—64)¹⁰² näyttäisi taas viittaavan Ambrosiukseseen.

⁹¹ l -muotoja, esim. *Blusze ado*, esiintyy myös Viron ruotsalaisalueiden nimistössä (WIESELGREN mt. 253).

⁹² NILO LIAKKA Ilmajoen pitäjä 102, 103.

⁹³ LUUKKO Etelä-Pohjanmaan historia II 303, 304.

⁹⁴ Koskimiehen kok.

⁹⁵ VA 4773:6, 4969:62.

⁹⁶ LUUKKO mt. II 225. — T. E. KARSTEN Svensk bygd i Österbotten II 151.

⁹⁷ KARSTEN mt. II 161.

⁹⁸ KARSTEN mt. II 145.

⁹⁹ Mikkelin pitäjän asumusten nimet 46.

¹⁰⁰ ARWIDSSON mt. II 31.

¹⁰¹ KARSTEN mt. II 183, 225.

¹⁰² Kangasalan historia II 250.

VOIONMAAN mukaan Pälkäneen Epaalan *Rossi* on yhdistettävä talon vanhaan asujaan 1500-luvun alussa (*michel rodzilaynen epaiala*)¹⁰³ ja samanlaisia merkintöjä on eräistä satakuntalaisista nimistä.¹⁰⁴ Toisaalta kuitenkin *Rossi* ja *Rosi* ovat niin yleisiä henkilönnimiä sekä länsi- että itäalueilla ja lisäksi *Ros*, *Ross*, *Rossi* varsin suosittu ristimänimi Karjalan kannaksella (esim. *Rossi pappon* 1543 Muolaassa) sekä varsinkin Savossa (esim. *Rossi Kaupin* 1541 Juvalla)¹⁰⁵, että voimme olettaa lähtökohdaksi myös Ambrosius-nimeä. Sen sijaan muutamissa murteissa (esim. Siikajokivarren murteessa) tunnettu apellat. *rossi* 'harmaa varpunen' tulee tuskin kysymykseen laajan nimiryhmän etymologisena juurena.¹⁰⁶

*

Suomalaisessa hagianymiasa (pyhimystennimien tutkimuksessa) Ambrosiuksella esim. Johanneksen, Laurentiuksen ja Nikolauksen rinnalla on vähäinen asema. Joitakin jälkiä Milanon arkkipiispa on kuitenkin jättänyt kulttuuriimme: katolisen hymnologian lisäksi ainesta antroponymiaamme ja sitä tietä paikannimistöömme, etenkin asumusnimistöön (talonnimet *Prusila*, *Rusila* ym.). Vielä elävässä sukunimistöössämme ovat hänestä muistoina *Brusila*, *Brusin*, *Brusiin*, *Prusi*, *Prusila*, *Plosila*, *Rusi*, *Rusila*, *Rusinen*, *Rusin*, ym.

Le nom Ambroise dans l'anthroponymie finlandaise

par VILJO NISSLÄ

Dans l'hagianymie finlandaise, le nom Ambroise, ainsi que ses variantes, n'a qu'une place relativement peu importante à côté des noms les plus fréquents, Jean, Laurent, Nicolas, etc. Pourtant, le plus remarquable des personnages qui aient porté ce nom, Saint Ambroise, archevêque de Milan (m. en 397) a influencé l'anthroponymie de la Finlande après sa béatification et son introduction dans le calendrier. Son nom figure dans le premier des calendriers du diocèse de Turku, *Calendarium Ecclesiae Aboensis*, publié en 1488, et plus tard dans les calendriers de certaines paroisses (comme par ex. Hollola, Kokemäki, Vesilähti, Kangasala et Ilmola), publiés vers 1500. C'est apparemment pour cette raison que le nom Ambroise ne fut usité qu'à partir de la deuxième moitié du 15e siècle, et se répandit surtout au 16e et au 17e; c'est alors que l'on voit utiliser dans les documents et très probablement aussi parmi le

peuple certaines formes hypocoristiques tirées de celui-ci, surtout les formes abrégées aphérétiques comme *Brosius*, *Brusius*, *Brosi*, *Brusi*, *Prosi*, *Prusi*, *Blosius*, *Blusius*, *Blosi*, *Blusi*, *Plosi*, etc. A la même époque, ces mêmes formes aphérétiques ont également été prises comme noms de famille (surtout *Brusi*, *Blosi*, *Prusi*, *Rusi*, *Plosi*) et sont ainsi devenues, à la fin, des toponymes (par ex. les noms de domaines, *Brusila*, *Prusila*, *Rusila*, *Blosila*, *Plosila*), qui par la suite, ont donné des noms de famille secondaires, comme *Brusilainen*, *Rusilainen*. Parmi les noms cités ci-dessus, il y en a encore plusieurs qui sont utilisés comme noms de famille en Finlande (*Brusila*, *Brusin*, *Brusiin*, *Prusi*, *Prusila*, *Plosila*, *Rusi*, *Rusinen*, *Rusin*, etc.), conservant ainsi un souvenir tardif de St Ambroise, archevêque de Milan, le premier des quatre grands Docteurs de l'Eglise d'Occident.

¹⁰³ Suur-Sääksmäen muinaishistoriasta. Hist. Ark. XXXII:2 s. 15.

¹⁰⁴ Satakunnan nimikokoelmat 1500-luvulta (NA).

¹⁰⁵ VA 5000:84, 6133:63. — Ks. myös Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561—1565 s. 254.

¹⁰⁶ VILJO NISSLÄ Vuoksen paikannimistö I 412.